

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE "ÇEVRE"

Ayşegül Atacan

Çevre kirlenmesi; çevre kalitesinin, insanların yaşam süreçleri nedeniyle çevre kaynaklarından bugünkü ve/veya gelecekteki herhangi bir yararlanma olasılığını önleyecek ya da kısıtlayacak ölçüde bozulması olayı şeklinde tanımlanabilir. Ülkelerin çevre politikalarını belirlemelerinde, ülke içi yatırımların çevresel açıdan değerlendirilmelerinde bu tanım gözönünde tutulmalıdır.

İnsanın doğaya egemen olma istek ve çabası insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak modern bilim ve aydınlanma ile birlikte doğaya egemen olma yaklaşımı haklılık kazanmış ve bilim ve teknolojinin gelişimi ile insan kendini yeterince güçlü gördüğünde doğayı sınırsızca kullanmaya hatta sömürmeye başlamıştır. Sanayi toplumuna geçiş beraberinde çevre sorunlarını getirmiştir. Özellikle hava ve su kirlenmesi sonucunda karşılaşılan kitlesel ölümler, toplumları çevreden kaynaklanan bu sorunlara karşı önlem almaya yöneltmiştir. 1952 yılı Aralık ayında Londra’da kirli hava nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık 4000 kişinin yaşamını yitirmesi çevre sorunlarının niteliğini ve önemini toplumlara tanıtan ilk örneklerden biri olmuştur.

20. yy’ın ikinci yarısında çevre sorularının ulusal ve uluslararası platformlarda gündeme gelmesiyle birlikte insan doğanın bir parçası olduğunun ayırdına varmaya başlamış, çevreye zarara vermeden kalkınmanın yollarını araştırmaya, kalkınma ve çevre ilişkilerini değerlendirmeye başlamıştır. Geçen sayılarımızda bahsetmiş olduğumuz bu süreçte sürdürülebilir gelişme, eko gelişme gibi birtakım kavramlar tartışılmıştır.

Çevre ile uyumlu gelişme konusu gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler açısından farklı nitelik taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerin çevre politikalarını belirlerken kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini azgelişmiş ülkelerin ise belli çevre politikaları oluşturamamakla birlikte kendi menfaatlerini belirlemek gibi bir şansları olmadığını söylersek abartmış sayılmayız.

Azgelişmiş ülkelerin çevre politika(sızlık)larının oluşumunda etkili olan başlıca unsurları şöyle sıralayabiliriz; Aşırı borçlanma, yabancı sermayeyi ülkeye çekme çabası, geri ve kirli teknolojilerin kullanımı, gelişmiş ülkelere yapılan atık ihracı ve herşeyden önemlisi ulusal ve çevre koruma bilincinden uzak gelecek nesilleri düşünmeyen yaklaşımların yönetimde bulunması. Bugün dünya ticaretinin yaklaşık % 75’i gelişmiş ülkelerin elindedir. Dünya ticaretinden yeteri kadar pay alamayan ülkelere ekonomik büyüme düşmekte, ticaret hadleri bozulmakta ve böylece dış ticaret açığı büyümeye başlamaktadır. Hükümet olumsuz baskıları hafifletmek için genişleyici para politikaları izler, enflasyon yükselir. Böylece durum daha da kötüye ve kontrolü zor noktalara gider. Bundan sonra olacakları biliyoruz. Ülke uluslararası kuruluşlarla temasa geçer. Bu temaslar sonucunda “stabilizasyon programı” çoğu kısa dönemli düzenlemeleri öngören bir paketle karşılaşır. Bu paketin içinde kamu harcamalarının kısılması, ihracatın arttırılması, ithalatın serbestleşmesi ve dolayısı ile dünya ekonomisinde bütünleşme çabalarının arttırılması ve bütün bu süreç içinde artan dış borçların ödenmesi yer almaktadır.¹

Aşırı borçlu olan ülkeler borçlarını ödeyebilmek için çevreye daha çok baskı yapmak zorunda kalmaktadırlar. Ormanlarını kesip ihraç ederek, topraklarından kısa zamanda daha fazla ürün alabilmek için toprak verimliliğini tehlikeye atan tarımsal yöntemleri kullanarak, hem ekolojik dengeyi bozmakta hem de gelecek nesillerin yaşamını tehlikeye atmaktadırlar. Örneğin Afrika’da her yıl 4 milyon metreküp ormanın kesilme nedeni, Afrika’nın Kuzeye olan 120 milyar civarındaki “borç”larının tahsili amacıyla Kuzey ülkelerinin baskısı sonucu gelişmektedir.²

Yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi yolu ile gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermaye yatırımı yapacak ülkeleri cezbetmek için yarışır. Bu yarış içinde kirlilik

yaratma ve çevreyi kolaylıkla tahrip etme özelliği olan yatırımların kabulü, istenmese bile mümkün olmaktadır. Çevre ile ilgili kaygılar böyle durumlarda geri kalabilmektedir.

Az gelişmiş ülkeler yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çevre standartlarını oldukça düşürmekte arıtma tesisi, atık ücreti gibi çevre koruma araçlarından vazgeçmektedirler. Bunun sonucunda gelişmiş ülkelerin tüketim sonucu oluşan özellikle zararlı atıkları ya da kirli üretim teknolojileri üçüncü dünya ülkelerine kaydırılmaktadır.

Zararlı atıkların ülkeye girişini yasaklayan bir çevre yasasına sahip olamayışımız nedeniyle ülkemiz zararlı atık ihracına maruz kalmaktadır. 1987 yılında Göltaş Çimento Fabrikasının Alman WEBER firmasından "katı yakıt" adı altında talaşa emdirilmiş sanayi atıkları ithali, yine 1987'de İzmir Avcı Kurşun Fabrikasının hurda akü ve pil ithali, 1993'de Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun izolasyon ve yangın söndürmede kullanmak için -Kuzey ülkelerinde kullanımı 15-20 yıl önce tümüyle yasaklanmış olan - 50 varil asbest ithali ³ bu konuda örnek verilebilecek birçok olaydan sadece bir kağıdır.

Kuzey ülkelerinin zararlı atıklarını üçüncü dünya ülkelerine ihracının kendilerine getirdiği kazanç konusunda; ABD ve Kanada'da 1976-1991 yılları arasında 1 ton zararlı atığın düzenli depolama yöntemi ile giderimi 10 dolardan 250 dolara, yakılma yöntemi ile gideriminin 50 dolardan 2600 dolara çıktığını buna karşın denizasıra taşınımı da dahil olmak üzere bu atıkların üçüncü dünya ülkelerinde depolanmasının ton başına ortalama 5 ila 10 dolara mal olduğunu⁴ söylersek sanırım yeteri kadar açıklama yapmış oluruz.

Ayrıca deri, çimento gibi kirliliği ve arıtma maliyeti fazla olan sektörlerdeki yatırımlar özellikle gelişmekte olan ülkelere kaydırılmaktadır. Amerika Birleşik Devletler'nde yapılan hesaplara göre, hava kirlenmesinden, bitkiler ve hayvanlar, yılda 500 milyon dolarlık bir zarar görmektedir. Bu tür kirlenmenin yol açtığı zararları % 60 oranında azaltabilmek için, kişi başına 40 dolarlık bir harcama gerekmektedir. Amerikalılar çözümü, son yıllarda , asbest, civa ve tarımsal ilaç üreten sanayi dallarını, Meksika, Brezilya ve öteki Latin Amerika ve hatta Güneydoğu Asya ülkelerinde kurmakta bulmuşlardır.⁵ Az gelişmiş ülkeler genel olarak kendileri teknoloji üretmedikleri için ancak satın alabilmektedirler. Kendilerine aktarılan geri kirli üretim teknolojileri daha çok atık oluşturmakta dolayısıyla çevreye daha çok zarar vermektedirler.

Bugün dünyada çevre konusunda küresel bir yaklaşımın gerekli olduğu, ulusal çözümlerin yeterli olmadığı söylenmekte ancak dünyanın geleceği konusunda ortak hareket dilekleri iyi niyetli gözükmele birlikte birtakım kuşklar uyandırmaktadır. Özellikle Dünya Bankası başkanışmanlarından Lawrence Summers'ın 12 Aralık 1991'de Dünya Bankası uzmanlarına "aramızda kalsın" kaydıyla gönderdiği ve sonraki yıllarda The Economist dergisinde yayınlanan raporundaki sözleri gibi örnekler bu kuşkları doğrulamaktadır: *"Şimdiye kadar hep az nüfuslu Afrika ülkelerinin kirlilik açısından bakir olduğunu düşündüm. Aramızda kalsın ama, artık Dünya Bankası'nın kirli sanayilerin az gelişmiş ülkelerde kurulmasını teşvik etmesi gerekmiyor mu? Bu önerim, ekonomik kaygılara dayanıyor. Zehirli atıkların, çalışanlara az ücret ödenen ülkelere gönderilmesinin günahı yoktur. Bunu göze almalıyız. Estetik ve sağlık nedenleriyle daha temiz bir çevre isteme hakkı, gelirle doğru orantılıdır. Kirli sanayiler, insanların prostat kanserine yakalanıncaya kadar yaşadıkları bir ülke için tehlike arzeder. Ancak, bu beş yaş altındaki ölüm oranlarının binde yirmiyeye ulaştığı bir ülkede fazla bir değişiklik yaratmaz. Şimdiye kadar ahlaki nedenler ve sosyal kaygılar yüzünden gündeme getirilmeyen bu gerçeklerin artık Dünya Bankası'nın her önerisinde gözönünde tutulması gerekir."*⁵

Çevre konusunda atılacak adımlar yalnız bugünü değil yarını etkileyecek sonuçlar doğuracaktır. Ülkemizin, gelecek nesillerin yaşamı bugün izlenecek politikalara bağlıdır. Bugün ulusal bilince sahip olmayan çevre bilincine sahip olmayan yönetimlerin verecekleri kararlar, yarın bizi çocuklarımıza, torunlarımıza karşı sorumlu yapacaktır. Bugün Bergama'da yapılacak siyanür barajının, Akkuyu'da açılacak nükleer santralin, ülkemiz topraklarında oluşturulacak nükleer atık depolarının etkilerini çocuklarımız yaşayacaktır. İster siyasi oy kaygısıyla olsun ister maddi çıkar amacıyla olsun ne bir bakanın ne bir

bilim adamının ne de herhangi bir söz ve yetki sahibi bir kişinin böyle bir zararı vermeye hakkı yoktur. Kendi çevre politikalarımızı kendi çıkarlarımız doğrultusunda oluşturabilmemiz gereklidir. Bunun için gerekli olan ekonomik ve siyasi güç, sorumluluk sahibi yönetimler etkili kontrol ve denetim mekanizmalarını içeren sistemlerin gelişimi ile gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

1. Füsunoğlu, Mahir, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi", Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, sf:46, 1990, Ankara
 2. Duran Metin, Demirer Göksel N., Torunoğlu Ethem, Göksu Rifat, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği", 2.Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Sf: P14, 1997, İstanbul
 3. Demirer, Göksel N., "Uluslararası Zararlı Atık Taşınımı", Ve Kirlendi Dünya, Sf:166, 1997, Ankara
 4. Duran Metin, Demirer Göksel N., Torunoğlu Ethem, Göksu Rifat, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği", İkinci Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Sf: P14, 1997, İstanbul
 5. Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çevrebilim, Sf:130, 1993, Ankara
 6. Duran Metin, Demirer Göksel N., Torunoğlu Ethem, Göksu Rifat, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği", İkinci Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Sf: P14, 1997, İstanbul
-